

<https://doi.org/10.18485/analiff.2022.34.1.15>

821.111.09-31 Елиот Џ

821.111.02РЕАЛИЗАМ

821.111.02РОМАНТИЗАМ

Džordž Eliot između realizma i romantizma

Nataša V. Ninčetović*

Univerzitet u Prištini sa privremenim sedištem u Kosovskoj Mitrovici, Filozofski fakultet, Katedra za engleski jezik i književnost

Ključne reči:

Džordž Eliot
književni metod
realizam
romantizam
Vilijam Vordsvort

Apstrakt

Polazno stanovište ovog istraživanja je hipoteza da umetnički koncept Džordž Eliot, iako se u biti podudara sa pretpostavkama realizma, sadrži u sebi brojne karakteristike romantizma. Oslanjajući se na tvrdnje same spisateljice, ali i na stavove kritičara kao što je Džordž Levin, u prvom delu članka se obrazlažu sve osobenosti opusa Džordž Eliot koje su svojstvene realizmu. Iz tih svojstava proizilazi zaključak da se njen književni metod može definisati kao samosvesni, psihološki i moralni realizam. Iako je namera realista bila da objektivno i nepristrasno predstave stvarnost, većina pisaca bila je svesna da je taj ideal nedostižan. Eliot je tvrdila da, baš zato što je nemoguće predstaviti neposredovano iskustvo, kazivanje istine treba da bude etički imperativ pisca. Cilj ovog rada je da problematizuje tvrdnju da realistički metod, bar kad je u pitanju Džordž Eliot, ne predstavlja suštu suprotnost romantičnom metodu, već pre reakciju na njega i njegovu nadgradnju. Od predstavnika francuskog romantizma primetan je uticaj Rusoa, a od nemačkih romantičara Fridriha Šilera i Volfganga Getea. Kada su u pitanju predstavnici engleskog romantizma, primetan je izvestan uticaj Valtera Skota i Bajrona, ali se kao romantičar koji je najviše oblikovao umetnički koncept Džordž Eliot definitivno izdvaja Vordsvort. Pojašnjavanjem paralela sa Vordsvortom dolazimo do zaključka da je opus Džordž Eliot originalan i da se ne može u potpunosti okarakterisati kao realistički. Kao i Vordsvort, Eliot je bila nostalgичna prema prošlom, predindustrijskom dobu, kada je zajednica bila stabilnija. Pored toga, primetna je i sličnost kada je u pitanju odnos prema sećanju, kao i veličanje deteta kao oličenja prirodnog stanja čoveka. (primљeno: 9. фебруара 2022; прихваћено: 19. маја 2022)

1. Uvod

Kao inspiracija za ovaj rad poslužio je stav Tima Dolina (Tim Dolin), autora knjige *Authors in context: George Eliot* (2005), da je „realistički imperativ Meri En Evans (Mary Ann Evans), poznatije pod pseudonimom Džordž Eliot (George Eliot), utemeljen u romantizmu“¹ (Dolin, 2005: 88).² Ova tvrdnja deluje kontradiktorno ako imamo u vidu činjenicu da je realizam nastao kao reakcija na period koji mu je prethodio. Međutim, iako kritika ne dovodi u pitanje realistički okvir književnog stvaralaštva Džordž Eliot, Džordž Levin (George Levine) prepoznaje uticaj Vordsvorta (Wordsworth) na njen „moralni“ realizam (Levine, 2001: 6). Iz analize realističkih i romantičnih elemenata u opusu Džordž Eliot proizilazi zaključak da njen realistički koncept zapravo predstavlja spoj realističkog i romantičnog. Uticaj romantizma na Eliot je neosporan, a ogleda se u uticaju francuskih, nemačkih i engleskih romantičara.

2. Samosvesni, psihološki i moralni realizam Džordž Eliot

Kako tvrdi Džordž Levin, „realizam kao književni metod predstavlja samosvesni napor autora, obično u ime moralnog poduhvata kazivanja istine i pomeranja granica ljudskog saosećanja, da stvori književnost koja naizgled direktno opisuje realnost“ (Levine, 1983: 8).³ Realisti su, u nastojanju da naprave zaokret u odnosu na pretpostavke romantizma, težili što većoj objektivnosti, mada su svi velikani engleskog realizma bili svesni da je zbog same forme romana bilo nemoguće čitaocima dati neposredovano iskustvo (Levine, 1983: 8). Cilj realista bio je da od romana načine ozbiljnu književnu formu koja će imati moralnu i edukativnu funkciju. Iako je među predstavnicima engleskog realizma bilo velikih razlika, Levin kao zajedničke osobine navodi izmeštanje fokusa sa velikog na malo, sa opšteg na pojedinačno, kao i ublažavanje dramatičnih ekstrema (Levine, 1983: 13).

Realisti za protagoniste svojih romana biraju obične ljude. Džordž Eliot, jedna od najistaknutijih predstavnica engleskog realizma, u eseju “The natural history of German life”, u kojem se osvrće na književno stvaralaštvo Vilhelma Rila (Wilhelm Riehl), primećuje da iskustvo običnih ljudi, seljaka i zanatlija, često uopšte nije pomenuto u književnosti. Da bi književnost ostvarila svoju funkciju u smislu izazivanja saosećanja kod čitaoca, neophodno je da pisci daju uvid kako u spoljašnji izgled stvari, tako i u ideje, motive i impulse likova (Eliot, 1856: 56). To znači da je kod ove spisateljice primetan zaokret od spoljašnjeg ka unutrašnjem životu likova i u tom pogledu Džordž Eliot se smatra pretečom modernističkih pisaca. Za nju na formiranje karaktera utiče nasleđe, ali i okolina. Prema tome, ova spisateljica ne poriče izvesnu predodređenost, ali smatra da i mikrokozam u kojem pojedinac odrasta ima neosporan uticaj na nju/njega. Uzimajući u obzir sve faktore koji oblikuju čoveka, Eliot stvara kompleksne likove i uspeva da ogoli samu srž ljudske prirode (Parveen, 2018: 165).

1 Svi navodi neprevedene literature dati su u prevodu autorke rada.

2 “realist imperative of Eliot’s [...] had its roots in European Romanticism”.

3 “Realism, as a literary method, can be defined as a self-conscious effort, usually in the name of some moral enterprise of truth-telling and extending the limits of human sympathy, to make literature appear to be directly describing [...] the reality itself.”

Manifestom realizma Džordž Eliot smatra se njen prvi roman, *Adam Bid* (*Adam Bede*). Autorka u sedamnaestom poglavlju romana komentariše sopstveni metod. Po njoj, pažnja autora mora se više usredsrediti na život običnih ljudi i njihovog „jednolikog domaćeg života“ (Eliot, 1957: 213), jer je to sudbina većine ljudi. Neophodno je „diviti se svakom znaku dobrote kod tog manje-više odvratnog, glupog i nepristojnog sveta“ (Eliot, 1957: 212). U suprotnom, umetnost bi se pretvorila u „neke visokoparne teorije koje bi se odnosile samo na jedan svet krajnosti“ (Eliot, 1957: 214). Dakle, za Eliot je od suštinske važnosti težiti što većoj objektivnosti, ne ulepšavati stvarnost. Na taj način pisci će izbeći preteranu sentimentalnost i melodramu. Književnost ne bi trebalo da pothranjuje iluzije čitalaca i idealizuje realnost, jer bi onda čitaoci prezreli svet koji ih okružuje. Debora Epstajn Nord (Deborah Epstein Nord) u književnom metodu Džordž Eliot prepoznaje jednu značajnu novinu – nastojanje da prikaže i neke manje lepe aspekte provincijskog života, što podrazumeva i prisustvo „fizički obeleženih, neljupkih i neuglednih – jednom reči, ružnih“ (Epstein Nord, 2018: 364).⁴

Cilj Džordž Eliot bio je da prikaže ljude, objekte i situacije onakve kakvi oni zaista jesu. Spisateljica je bila svesna da, uprkos težnji ka što većoj nepristrasnosti, roman ne može da bude u potpunosti autentičan odraz života:

[...] kako se ja trudim da izbegavam proizvoljne slike i da dajem tačan izveštaj o ljudima i događajima, onako kako se oni ogledaju u mojoj duši. Ogledalo bez sumnje ima mana: ponekad će obrisu ispasti nemirni, slika će biti bleđa i zbrkana; ali ja smatram da sam dužna da prikažem slike što mogu tačnije, kao da se nalazim u klupi za svedoke i da se na svoj iskaz mogu zakleti. (Eliot, 1957: 211)

Za Tima Dolina, glavni problem sa realizmom Džordž Eliot je upravo u tome što je ideal kojem ona teži – nepristrasno, objektivno prikazivanje stvarnosti – zbog jezika kao medijatora nedostižan. Međutim, kako tvrdi Dolin, ovaj problem Eliot pokušava da reši tako što ga predstavlja kao etički imperativ: „istinitost, kada jednom prihvatimo da ne može u potpunosti biti ostvarena, postaje još veća etička odgovornost“ (citirano u Dolin, 2005: 81).⁵ Levin se slaže da je za Džordž Eliot objektivna reprezentacija stvarnosti predstavljala moralni projekat. Zato ovaj kritičar realizam ove spisateljice, koji se svodi na „predstavljanje i dramatizaciju običnog“, naziva „moralni realizam“ i u njemu vidi uticaj Vordsvorta (Levine, 2001: 5–6). Kako primećuje Levin, niko nije imao jasniju predstavu od ove spisateljice koliko je teško reći istinu, i to potpunu istinu (Levine, 2008: 11). Pisanje je za realiste predstavljalo izlazak iz okvira sopstvene svesti i bića i pokušaj da „nađemo način da ‘uđemo’ u druge osobe i osetimo ono što te osobe znaju, da budemo ono

4 “[...] physically marked, the ungraceful, the non-beautiful – in short, the ugly”.

5 “... truthfulness, once we accept that it cannot be fully achieved, is an even more urgent ethical responsibility”.

što oni/e jesu“ (Levine, 2008: 9)⁶: „Umetnost je najbliža životu: ona predstavlja način za pojačavanje iskustva i širenja kontakta sa bližnjima izvan okvira naše lične sudbine“ (Eliot, 1963: 271).⁷ Kako pojašnjava Levin, da bismo mogli da saosećamo sa nekim, neophodno je da razumemo njegov položaj (Levine, 2008: 10). Takva vrsta znanja zahteva nepristrasnost, što znači da pisac treba da potisne emocije kako bi što jasnije sagledao stvarnost. Eliot je verovala da osećanja sputavaju kako ljude pri procenjivanju situacija, tako i pisce koji se trude da verno prikažu svet koji ih okružuje. Naravno, Levin ističe veliku razliku između književnih početaka Džordž Eliot i romana koje je napisala kao zrela spisateljica. Dok njen književni metod s početka karijere ovaj kritičar povezuje sa empirizmom, romani poput *Midlmarča* (*Middlemarch*) i *Romole* (*Romola*) za njega predstavljaju spoj realizma i pozitivističkog idealizma. Iako Eliot nije volela da protagoniste svojih romana naziva herojima, očito je da u svojim najboljim romanima ona opisuje iskustvo koje prevazilazi obično i svakodnevno (Levine, 2008: 29).

Engleski realizam, za razliku od npr. francuskog realizma, nije izražavao veliko nezadovoljstvo stanjem u društvu. Kako primećuje Rejmond Čapman (Raymond Chapman), u engleskom realističkom romanu prevladava uverenje da je englesko društvo kao celina dobro, ali da je potrebno raditi na njegovom stalnom napredovanju (Chapman, 1968: 128). Džordž Eliot, kao i Tomas Hardi (Thomas Hardy), bila je predstavnic meliorizma – teorije po kojoj nam uvid u negativne aspekte aktuelnog stanja pruža mogućnost da napredujemo i da sagledamo u kom pravcu bi trebalo usmeriti napore. Ipak, odnos između pojedinca i zajednice u fiktivnom svetu Džordž Eliot приметно je problematičan. Sa jedne strane je društvo koje je rigidno i konzervativno, koje teži da svojim konvencijama i normama ograniči pojedinca. Sa druge strane nalazi se protagonista romana, izraziti individualista. Eliot nije svoje protagoniste volela da naziva herojima/heroinama zato što je smatrala da je heroizam povezan sa sebičnošću i negiranjem neospornih veza pojedinca sa bližnjima, prošlošću i zajednicom u kojoj je odrastao i formirao se kao ličnost (Levine, 1969: 222). Za ovu spisateljicu se moralno sazrevanje ogleda upravo u potiskivanju sebičnih, ličnih težnji zarad plemenitijih i viših ciljeva (Levine, 1969: 237). Implikacija je da u univerzumu regulisanom zakonima koji su nepromenjivi, isti za sve (Levine, 1969: 222), individua ne može da očekuje naročito lično zadovoljenje. Sreća je u bliskosti, u povezivanju sa drugima, u razvijanju saosećanja, ali je naglašena i dužnost preuzimanja odgovornosti za sopstvene postupke. Svaki čin, ma koliko delovao beznačajan, može imati nesagledive posledice, zbog čega treba biti veoma pažljiv kako ne bi iz nehata nekome učinili kakvu nepravdu.

Kada je u pitanju odnos pojedinca i društva, reprezentativni primer iz opusa Džordž Eliot definitivno je lik Megi Taliver (Maggie Tulliver). Protagonistkinja *Vodenice na Flosi* (*The Mill on the Floss*) na početku romana je predstavljena kao neko ko se ne uklapa u društvo, koga društvo ograničava i ne dozvoljava joj da realizuje

6 “... to find a way to enter the beings of others and feel what they know, be what they are”.

7 “Art is the nearest thing to life; it is a mode of amplifying experience and extending our contact with our fellow men beyond the bounds of our personal lot.”

svoje težnje i ambicije. Vrhunac sazrevanja Megi Taliver je trenutak kada ona uviđa da lične ambicije nemaju značaj kakav ima osećaj bliskosti i zajedništva. Zato ona potiskuje svoje aspiracije, spremna da ih žrtvuje zarad dobrih odnosa sa porodicom i okolinom, a na prvom mestu sa bratom, koji je centralna figura u njenom životu. Nažalost, iako se Megi miri sa ograničenjima koje joj društvo nameće, njena sudbina je tragična i ona umire u poplavi, i to nakon što se pomiri sa bratom.

Niko od nas, tvrdi Eliot, ne može se u potpunosti izolovati od društva. Evolucija društva je neumitna i nezaustavljiva, ali je u pitanju postepen, dugotrajan proces. Pojedinaac ne sme da porekne veze sa društvom, sa bližnjima i sa prošlošću, jer bi takvo odricanje vodilo ka dehumanizaciji i destrukciji (Levine, 1969: 222). Ipak, neophodno je da se individua, bez kidanja veza sa svojom okolinom, izdigne iznad mentalnog nivoa prethodne generacije. To, naravno, ne može učiniti svako, već samo izuzetni pojedinci zaokupljeni „vizijom koja je ispred vremena u kojem žive i koja utire put promenama“ (Levine, 1969: 222).⁸ Jedna takva istaknuta individua svakako je junakinja *Vodenice na Flosi*. Megi je svesna stereotipa i uskogrudosti sredine u kojoj je odrasla. Ipak, ona se ne odlučuje da tu sredinu napusti, već se žrtvuje ne bi li olakšala budućim generacijama. Iako Stiven Gest (Stephen Guest) i Lusi Din (Lucy Deane) posećuju njen grob, iz epiloga romana nije jasno da li se u zajednici nešto promenilo ili je sve ostalo baš kao i pre njene smrti.

Za Džordž Eliot su podjednako bitni razum i osećanja. U svom književnom opusu nastojala je da spoji roman o manirima sa intelektualnim romanom. Kako primećuje Levin, Džordž Eliot je bila najzaslužnija za transformaciju romana iz popularne u ozbiljnu književnu formu (Levine, 2001: 2). Sa druge strane, spisateljica je insistirala na saosećanju i razumevanju za druge: „Moral i dogma bez milosrđa i ljubavi zapravo ne predstavljaju moral, već samo lošu religiju“ (citirano u Levine, 2001: 6).⁹ Na taj način „umetnost prevazilazi teoriju i prerasta u osećanje i iskustvo“ (Levine, 2008: 11).¹⁰ Eliot je nastojala da ideje integriše u romane tako da one proizilaze iz iskustva likova: „[...] ideje su bile u potpunosti otelovljene, kao da su se najpre ispoljavale u svom telesnom, a ne duhovnom obliku“ (Eliot, 1985: 300).¹¹

Iako su osećanja za poetiku Džordž Eliot od neosporne važnosti, insistiranje na emocijama može navesti na pogrešan zaključak da je spisateljica po svojoj sklonosti da veliča osećanja bliža romantičarima nego realistima. Problem je, kako tvrdi Rej Grajner (Rae Greiner), u tome što se saosećanje, ključni koncept opusa Džordž Eliot, poistovećuje sa osećanjima. Ova kritičarka primećuje da je problematično izjednačavanje saosećanja sa empatijom. Dok empatija podrazumeva emocionalnu identifikaciju (Greiner, 2012: 159), saosećanje predstavlja imaginativni proces i proces spekulacije. Štaviše, saosećanje je formalne prirode jer proizilazi iz principa.

Grajner kao polazno stanovište koristi tvrdnje čuvenog škotskog ekonomiste i etičara XVIII veka, Adama Smita (Adam Smith). Smitova hipoteza je da bi svaki

8 “a vision which is far ahead of his time, prepares the way for the future changes.”

9 “Morality and dogma without mercy and love are no morality and only bad religion.”

10 “[...] it [art] can move us beyond theory and argument into feeling and experience”.

11 “[...] ideas that were thoroughly incarnate, as if they had revealed themselves [...] first in the flesh and not in the spirit”.

pojedinaц voleo da zna šta se dešava u životima drugih ljudi. Kako ne postoji način da saznamo šta druga osoba misli i oseća, pribegavamo spekulaciji i zamišljamo kako bismo se mi sami osećali u nekoj situaciji (Smith, 2002: 11). Smit smatra da saosećanje nije posledica emocije čiji smo očevidac, već situacije koja je tu emociju izazvala (Smith, 2002: 14). Iz toga proizilazi, kako zaključuje Grajner, da saosećanje ne mora da ima veze sa osećanjima, već predstavlja „način razmišljanja orijentisan ka drugima“ (Greiner, 2012: 1).¹²

Grajner tvrdi da iz Smitove teorije proizilazi implikacija da „ne saosećamo najviše sa ljudima koje poznajemo ili čija osećanja delimo“ (Greiner, 2012: 4).¹³ Smit obrazlaže da neretko najveći stepen saosećanja ispoljava neko od koga to uopšte ne očekujemo (Smith, 2002: 216). Zapravo, kako ističe Grajner, uglavnom je osnovni preduslov za ispoljavanje saosećanja „vremensko-prostorna i epistemološka udaljenost“ (Greiner, 2009: 297).¹⁴

3. Romantični elementi u opusu Džordž Eliot

Za razliku od realističke, književnost romantizma izrazito je subjektivna i idealistička. U fokusu je pojedinac, a ne društvo. Kako primećuje Puhalo, romantizam je nastao kao reakcija umetnika na preterano oslanjanje na razum i logiku u eri prosvetiteljstva (Puhalo, 2003: 171). Iako je polazno stanovište svih predstavnika romantizma da je umetničko delo „proizvod ‘nadahnuća’ ili ‘spontanog preliivanja jakih osećanja’ (‘a spontaneous overflow of powerful feelings’“ (citirano u Puhalo, 2003: 171)¹⁵, Vilijam Vordsvort naglašava da „pesma ne proizilazi direktno iz doživljaja, već je plod emocije koje se čovek seća u spokojstvu (‘emotion recollected in tranquillity’“ (citirano u Puhalo, 2003: 175). Da je i za Eliot umetnost bila proizvod mašte svedoče njena pisma, gde spisateljica beleži da nije redak slučaj da poezija, koja je pesnika prethodne noći preplavila, ujutru potpuno nestane, kao da je nikada nije ni bilo (Eliot, 1985: 264). Implikacija je da i za Vordsvorta i Eliot „intelekt i mašta nisu zasebne sposobnosti“ (Dolin, 2005: 88).¹⁶

U prvom delu članka bilo je reči o realističkom konceptu Džordž Eliot. Levin njen opus opisuje kao nastojanje da pojedinac izađe iz okvira sopstvene ličnosti i poveže se sa drugima (Levine, 2008: 9). Forest Pajl (Forest Pyle) tvrdi da je takav umetnički koncept nastao pod uticajem „romantične želje da se proširi svest, da se usredsredi na ‘kontrast između spoljašnjeg i unutrašnjeg’“ (Pyle, 1993: 6).¹⁷ Slično, Karen Man (Karen Mann) u realističkoj tendenciji povezivanja vidi uticaj romantičnog ukrštanja, sjedinjavanja spoljašnjeg i unutrašnjeg (Mann, 1980: 679). Ovaj jaz između spoljašnjeg i unutrašnjeg pokušava da premosti Megi Taliver, ali i Dorotea Bruk (Dorothea Brooke). Iako je i na početku romana *Midlmarč* Dorotea predstavljaje-

¹² “a form of thinking geared towards others”.

¹³ “we don’t sympathize best with those whose feelings we share”.

¹⁴ “temporal-spatial and epistemological distance”.

¹⁵ U pitanju je čuvena Vordsvortova izreka.

¹⁶ “intellect and imagination are not separate faculties”.

¹⁷ “a romantic desire to extend consciousness, to address the ‘contrast between the outward with the inward’”.

na kao otvorena i srdačna, iskustva kroz koja prolazi pokazuju joj koliko je zapravo bila ograničena i usredsređena na sebe. Za nju prvi brak, iako se završava smrću supruge, predstavlja značajno i dragoceno iskustvo. Tokom kratkog supružničkog života Dorotea uviđa da je potreban veliki trud kako bismo uspeli da izgradimo otvoren odnos i pokušali da na događaje gledamo iz perspektive drugog. Iz njenog braka sa Edvardom Kazabonom (Edward Causabon) proizilazi implikacija da brak nije krajnji cilj, već početak upoznavanja i zajedničkog života koji sa sobom nosi niz izazova i poteškoća.

Poznato je da je Eliot, kao i njene heroine Megi Taliver i Dorotea Bruk, žudela za znanjem. Književnica je čitala na nemačkom, italijanskom, francuskom i latin-skom, što joj je omogućavalo pristup kako klasičnim, tako i savremenim naučnim delima. Poznavanje filozofije i nauke jeste donekle oblikovalo njena dela, ali je Eliot ipak tvrdila da život predstavlja „mnogo više od nauke“ (Eliot, 1856: 71).¹⁸ Kako primećuje Mojra Gejtens (Moirra Gatens), Eliot, koja je smatrala da čovek mora da teži bliskosti, verovala je da je za povezivanje sa drugima neophodno ostvariti ne samo racionalne, već i imaginativne i saosećajne potencijale (Gatens, 2013: 216).¹⁹ Cilj ove spisateljice bio je objektivno, nepristrasno prikazivanje realnosti. Odrasnost trebalo je da bude posledica pažljivog posmatranja i otvaranja uma kako bi umetnik stekao uvid ne samo u postupke, već i u osećanja, motive i impulse drugih. Samim tim, umetnički koncept Džordž Eliot nije bio usredsređen samo na spoljašnje okolnosti, već i na unutrašnji život likova, one manje vidljive faktore koji utiču na postupke ljudi. Ovo zadiranje u unutrašnji život likova davalo je njenom opusu izvesnu subjektivnu dimenziju, što je dovodi u vezu sa romantičarima.

Džoana Vilks (Joanne Wilkes) u književnom stvaralaštvu Džordž Eliot primećuje vidan uticaj romantizma, i to predstavnika francuskog, nemačkog i engleskog romantizma. Od francuskih romantičara najveći uticaj je na spisateljicu izvršio Žan-Žak Ruso (Jean-Jacques Rousseau), čije je *Ispovesti* (*Confessions*) čitala. Ruso se smatra pretečom romantizma, a njegov uticaj na Eliot je primetan kada je u pitanju odnos prema čoveku i prirodi, kao i uverenje da misli i osećanja zavređuju podjednaku pažnju (Wilkes, 2013: 249). Ruso je insistirao na osećanju kao nečemu superiornijem od misli, a ta superiornost se ogleda u sposobnosti osećanja da ublaži „dehumanizujuće efekte bilo koje sistematske racionalne misli“ (citirano u Dolin, 2005: 89).²⁰ Nešto slično imamo kod Eliot, koja smatra da pojedinačni slučaj ne mora uvek da se uklapa u opšte pravilo, zbog čega uvek treba težiti sagledavanju šire slike. Što se tiče predstavnika nemačkog romantizma, Vilks naglašava uticaj dramaturga Fridriha Šilera (Friedrich Schiller), mada je neosporan uticaj na Džordž Eliot imao i Johan Volfgang fon Gete (Johan Wolfgang von Goethe). Šilerovi likovi,

18 "a great deal more than science".

19 Adam Bid, protagonista istoimenog romana, na početku simbolizuje razum lišen saosećanja. Kroz poteškoće kroz koje prolazi on sazreva, tako da izrasta u tip junaka karakterističan za opus Džordž Eliot. Kroz potpuno različita iskustva sa Heti Sorel (Hetty Sorrel) i Dajnom Moris (Dinah Morris), Adam uči kako da pronikne u motive tuđih postupaka i nade razumevanje i za one čija dela ne odobrava.

20 "dehumanizing effects of any systematic rational thought".

poput likova Džordž Eliot, često dolaze u sukob sa ograničenjima koja im nameće društvo. Dok njegovi likovi uglavnom umiru, protagonisti romana Džordž Eliot se odriču ličnih ambicija i prilagođavaju se društvu (Wilkes, 2013: 254). U takvom razrešenju zapleta primetan je uticaj realizma, koji propagira stav da se pojedinac mora uklopiti u društvo. Kako primećuje Linda Šajrs (Linda Shires), „greške“ likova u realističkom romanu pripisuju se nezrelosti. Klasičan zaplet podrazumeva vraćanje likova na „pravi“ put, a „pravilno“ sazrevanje je preduslov za uklapanje u viktorijsko buržoasko društvo (Shires, 2003: 66). Integrisanje u društvo ponekad nastupa prekasno, kao npr. u slučaju Megi Taliver. Iako se Megi kaje zbog toga što je bila sebična i pokušava da se iskupi, oproštaj dobija prekasno i život završava tragično.

Poznato je da je Džordž Eliot prevodila dela nemačkih filozofa Ludviga Fojerba-ha (Ludwig Feuerbach) i Fridriha Štrausa (David Friedrich Strauss), ali i da je pročitala skoro sva Geteova dela. Spisateljica je nekoliko meseci provela u Nemačkoj sa svojim partnerom Džordžom Henrijem Luisom (George Henry Lewis), koji je prikupljao građu za biografiju čuvenog nemačkog pisca. Eliot je objavila esej o čuvenom Geteovom liku – „Moral Vilhelma Majstera“ (“The morality of Wilhelm Meister”, 1855). Matilda Blajnd (Mathilde Blind) u karakterizaciji likova kod Džordž Eliot vidi uticaj Getea. Na početku romana njeni likovi su idealisti koji streme ka ostvarivanju izuzetnih ciljeva i prevazilaženju okvira malograđanske sredine. Jedan takav lik je Megi Taliver, koju Blajnd opisuje kao otelotvorenje Geteove problematične prirode. Megi je lik koji je strastven i koji karakteriše bujna, neobuzdana priroda. Njoj, kao i Vilu Ladislavu (Will Ladislaw), nedostaje usmerenje energije, koja bez jasne vizije nekontrolisano luta od jedne do druge krajnosti (Blind, 2014: 113). Pozitivistički idealizam kojem Eliot stremi u svojim zrelim romanima sastoji se u spoznaji likova da se život sastoji od odricanja i aktivnosti. Moralno zrela osoba prihvata da postoje okolnosti koje su u suprotnosti sa njegovim/njenim željama i koje se ne mogu promeniti (Ermarth, 1985: 26). Za Eliot, sloboda podrazumeva svest da je kontekst pojedinca uslovljen spoljašnjim okolnostima (Gatens, 2013: 217).

Kada su u pitanju predstavnici engleskog romantizma, Vilks naglašava uticaj Vilijama Vordsvorta, Valtera Skota (Walter Scott) i Bajrona (George Gordon Byron). Skot je uticao na Džordž Eliot u odabiru teme. Eliot je od njega preuzela ideju da u središte svog opusa stavi obične ljude, ljude čije iskustvo često uopšte nije bilo prepoznato, a neretko je prikaz običnih ljudi bio sentimentalna i melodramatičan. Kako navodi Nensi Henri (Nancy Henry), Eliot je prilagodila koncept istorijskog romana Valtera Skota. Autorka je pisanju romana pristupala ozbiljno, te je temeljno prikupljala građu (Henry, 2008: 37) kako bi što vernije predstavila određeni trenutak u istoriji. Novina je, kako ističe Čapman, u tome što je Eliot nastojala da problematizuje mesto pojedinca u istoriji (Chapman, 1968: 290). Ako govorimo o Bajronu, Vilks tvrdi da su protagonisti Džordž Eliot sušta suprotnost klasičnom bajronovskom junaku. Dominatne osobine bajronovskog junaka su tajanstvenost, hazimatičnost, razočaranje, nemir i strastvena priroda. Iako Vilks primećuje kontrast između junaka bajronovskog tipa i junaka Džordž Eliot (Wilkes, 2013: 253), nameće se zaključak da mnogi likovi u opusu spisateljice (uzmimo kao primer Megi Taliver ili

Vila Ladislava) na početku romana poseduju gotovo sve osobine karakteristične za Bajronove likove. Implikacija je da, iako su i likovi spisateljice izraziti individualisti, ona u toj idealističkoj prirodi uočava izvesnu sebičnost i smatra da pojedinac mora da shvati koliko je mali i beznačajan, ali i da ne može sebe da posmatra izolovano od društva – kao deo društva mora da prihvati svoju društvenu odgovornost i da dela u skladu sa tim. Drugim rečima, na početku moralnog sazrevanja kod likova Džordž Eliot dominantna je želja svojstvena romantizmu. Kako proces sazrevanja odmiče, dolazi do sjedinjavanja „želje i poslušnosti“ (Mann, 1980: 685),²¹ te i u tom pogledu intencija Eliot ne predstavlja nameru suprotnu nameri romantičara, već nadgradnju i redefinisanje te namere.

3.1. Džordž Eliot i Vilijam Vordsvort

Dušan Puhalo opisuje Vordsvorta kao „izrazito romantičnog pesnika“ (2003: 189), zato što za predmet svog stvaralaštva bira samo ono što najbolje poznaje – ruralni predeo Engleske. U predgovoru *Lirskih balada* (*Lyrical Ballads*), koji se smatra manifestom romantizma, Vordsvort piše o svojoj nameri da prikaže događaje iz običnog svakodnevnog života, i to prostim, narodnim govorom, govorom koji ti ljudi zaista koriste. Vordsvort je verovao da su „prosti ljudi bliži prirodi, naročito kad su u stanju živog uzbuđenja (in a state of vivid excitement)“ (Puhalo, 2003: 175). Međutim, treba napomenuti da u pogledu teme i fokusa romantičari nisu bili jedinstveni. Iako se može reći da obični ljudi nisu bili u središtu pažnje svih važnijih predstavnika romantizma (kao što je to slučaj kod Vordsvorta), prost narod je dobio mesto u njihovom stvaralaštvu zbog odnosa sela i prirode, koja je za romantičare bila glavni izvor inspiracije. Slično Vordsvortu, Eliot je isključivo opisivala život u provinciji i na selu. Kako život u gradu nije najbolje poznavala, nije se usuđivala da grad postane središte zbivanja u njenim romanima. Eliot se trudila da verno prikaže život običnih ljudi, ne prepuštajući se impulsu da njihov prikaz postane senzacionalistički, idealistički ili melodramatičan. Štaviše, ona je nastojala da uveri čitaoce da i životi tih ljudi koje svakodnevno srećemo i koje možda uopšte ne primećujemo zavređuju našu pažnju, da i u tim naizgled monotonim životima postoji potencijal za herojska dela i moralne podvige.

Pored toga što je u središtu pažnje ovih velikana engleske književnosti običan čovek, žitelj sela i provincije, postoji izvesna analogija između njih kada govorimo o odnosu prema prirodi. Eliot i Vordsvort su sa podozrenjem gledali na razvoj tehnologije, verujući da tehnološki razvoj podrazumeva oslanjanje isključivo na razum i logiku, što vodi ka mehanizaciji čoveka. Kako primećuje Vilks, odrastanje u predelu koji još nije bio mnogo izmenjen pod uticajem industrijalizacije imalo je za posledicu verovanje u pozitivan efekat prirode na ljudski um i duh (Wilks, 2013: 256). Vordsvort je smatrao da je rešenje u povratku prirodi, u životu na selu gde je primitivna veza sa prirodom još uvek prisutna. Ipak, treba napomenuti da, za razliku od Vordsvorta, koji je verovao da priroda predstavlja izvor utehe i moralnog preporeda

21 "desire and obedience".

(Puhalo, 2003: 250), Eliot nije smatrala da život na selu obavezno podrazumeva i visoko razvijeni osećaj za moral. Kako tvrdi Dongui He (Donghui He), Eliot je uočavala u žiteljima sela i provincija sposobnost da se prilagode teškim uslovima života, ali i izvesnu uskogrudost. Ona je smatrala da se stanovnici ovih zajednica moraju izdignuti iznad ograničavajućeg načina života, implicirajući da je jedini pravi način za to povezivanje sa drugima (He, 2000: 45–46). Tako je npr. ruralna zajednica u romanu *Adam Bid* predstavljena kao stabilna, ali i malograđanska i konzervativna. U opisanoj sredini vrednuje se forma, a ne sadržaj. Tako je zajednica tolerantna prema brojnim manama svojih članova, ali je sa druge strane neumoljiva kad pojedinac učini nešto što se kosi sa ustanovljenim društvenim pravilima.

Oduševljenje decom u romantizmu bilo je povezano sa slavljenjem prirode i „prirodnog stanja čoveka“. Dete je, ističe Vilks, postalo sinonim za nadu romantičara da sve one vrednosti koje su oni smatrali bitnim nisu bespovratno izgubljene. Dete je simbolizovalo nevinost, ali su romantičari takođe smatrali da ono poseduje sposobnost percepcije i iskonsku vezu sa prirodom (Wilkes, 2013: 251). U kontekstu veličanja deteta treba pomenuti možda najčuveniji stih Vilijama Vordsvorta – „dete je otac čoveka“ (“the child is father of the man”) (citirano u Wierda Rowland, 2012: 25). Romantičari su smatrali da detinjstvo predstavlja „čovekovo ‘prirodno’ stanje zbog toga što su u tom periodu mašta i osećajnost najjači i najčistiji“ (Puhalo, 2003: 172). Jedna od implikacija *Vodenice na Flosi* je da doživljaji iz detinjstva imaju presudan značaj za formiranje ličnosti. Odnos Megi i Toma prikazan je od najranijeg doba, što olakšava razumevanje njihovog kompleksnog odnosa i kad odrastu. Kao dominantnu osobinu deteta, Virda Rouland navodi njegovu prirodnu subjektivnost (Wierda Rowland, 2012: 26). Iako je Eliot težila objektivnom, nepristrasnom predstavljanju stvarnosti, neosporno je da njeni romani imaju i subjektivnu dimenziju. Reprezentativni primer te dimenzije je *Vodenica na Flosi*, naročito deo romana koji opisuje Megino i Tomovo detinjstvo. Čitajući o prvim zajedničkim trenucima Megi i Toma Talivera, čitalac spoznaje Megin unutrašnji svet, što omogućava razumevanje njenih motiva i postupaka u odrasloj dobi.

Još jedna paralela između Vordsvorta i Eliot vezana je za moć sećanja. Moć sećanja je, kako tvrdi Vilks, centralni motiv Vordsvortove poezije. Dok za njega sećanje ima isceliteljsku moć (Wilkes, 2013: 251), Džordž Eliot smatra da sećanja, baš kao naši bližnji i društvo u kojem odrastamo i živimo, čine sastavni, neodvojivi deo našeg identiteta. Negiranje važnosti prošlosti vodi ka destrukciji. Budućnost pojedinca zavisi od njegove/njene prošlosti, te kod Eliot nema jasnih granica između prošlosti, sadašnjosti i budućnosti. Tako je sećanje na prošlost ono što Megi ne dozvoljava da poklekne i prihvati Stivenovu bračnu ponudu. Iako je zapravo ništa ne obavezuje da posluša brata, sećanje na detinjstvo i trenutke koje je provela sa Tomom predstavlja neodvojivi deo njene ličnosti. Ona oseća da bi odluka koja bi se kosila sa voljom brata predstavljala izdaju, jer „ako nas prošlost ne veže, gde je onda dužnost“ (Eliot, 1964: 534). I Vordsvort i Eliot sa strepnjom su se odnosili prema promenama u načinu života koje su obeležile period nakon industrijske revolucije. Za njih je karakteristična nostalgija prema prošlom, preindustrijskom dobu, kada je društvo

bilo stabilnije i koherentnije. Vrednosti koje je promovisala harmonična zajednica iz prošlosti vodile su, tvrdi Hanlon, ka zajedništvu i razvijanju saosećanja među članovima zajednice. Sa promenom društvenih okolnosti, zajednica se menja i gubi na stabilnosti (Hanlon, 1983: 311), zbog čega se pojedinac okreće prošlosti i u njoj traži putokaz. Seoska idila, koja je simbolizovala stabilnost i kontinuitet, trebalo je da posluži kao alternativa anksioznosti nastaloj usled industrijalizacije i urbanizacije.

4. Zaključak

Cilj ovog rada nije da Džordž Eliot predstavi kao izrazito realističku ili romantičnu spisateljicu, već da kroz komparativno pojašnjavanje realističkih i romantičnih elemenata njenog književnog stvaralaštva ukaže na neospornu i prepoznatljivu „intelektualnu nezavisnost i duboko inovativni karakter njene misli“ (Gatens, 2013: 31).²² Eliot je nadasve autentična, originalna i u odabiru teme i u njenoj obradi. Ako je u fokusu realističkog romana društvo, a u središtu romantične književnosti pojedinac, slobodno možemo reći da je u centru pažnje Džordž Eliot odnos pojedinca i društva. Spisateljica nije volela da svoje protagoniste naziva herojima jer je heroje povezivala sa sebičnim impulsima. Za nju je preduslov moralnog sazrevanja bilo prevazilaženje egoizma kroz povezivanje sa drugima. Ipak, na početku romana njeni „junaci“ podsećaju na klasične romantične likove. Oni su u stalnom sukobu sa društvom i njegovim pravilima i ograničenjima. Slično kao kod Bajrona, likovi Džordž Eliot su idealisti koji od društva očekuju više nego što ono može da ponudi. Međutim, likovi Eliot se uglavnom „vraćaju na pravi put“ i postižu neku vrstu sporazuma sa društvom.

Iako je cilj Džordž Eliot bio objektivno, nepristrasno predstavljanje stvarnosti, ona je bila svesna da je neposredovano iskustvo nedostižan ideal. Umetnički koncept ove spisateljice može se definisati kao samosvesni, psihološki i moralni realizam sabrojnim romantičnim elementima. Ako su realisti insistirali na razumu i objektivnosti, a romantičari na osećanjima i subjektivnosti, Eliot je opet negde između te dve krajnosti. Ona je verovala da intelekt i osećanja nisu zasebne sposobnosti. Da bi književnost ostvarila svoju moralnu funkciju, neophodno je ostvarivanje racionalnih, imaginativnih i saosećajnih potencijala. Pored toga, Eliot se u svojim delima ne zadržava samo na spoljašnjem, onom što je vidljivo golim okom, već pravi zaokret ka unutrašnjem. Zadirući u motive i ideje likova, ona utire put modernistima.

Od francuskih romantičara primetan je uticaj koji je na spisateljicu ostvario Žan-Žak Ruso, dok se među nemačkim romantičarima ističu Fridrih Šiler i Wolfgang Gete. Od predstavnika engleskog romantizma treba pomenuti Valtera Skota i Džordža Gordona Bajrona, ali je neosporno najveći uticaj na književno stvaralaštvo Džordž Eliot izvršio Vilijam Vordsvort. Dela oba pisca utemeljena su u konzervativnoj ideologiji. Vordsvort je, kao i Eliot, pisao o onome što je najbolje poznao – o životu na selu. U središtu njegove poezije su obični ljudi. Zajednička

²² “intellectual independence and the profoundly innovative character of her thought”.

im je i nostalgija prema prošlom, predindustrijskom dobu. I Vordsvort i Eliot su strepeli od negativnih uticaja razvoja tehnologije i isključivog oslanjanja na razum i logiku. Pored toga, postoji i analogija u pogledu veličanja deteta, koje je za njih predstavljalo otelotvorenje prirodnog stanja čoveka. Moć sećanja, centralni motiv Vordsvortove poezije, zauzima važno mesto i u delu Džordž Eliot. Za nju se pojedinac ne može posmatrati izolovano od negove/njene prošlosti, bližnjih i zajednice u kojoj živi. Negiranje veza sa okolinom bi vodilo ka dehumanizaciji i destrukciji. Implikacija je da svako mora da teži bliskosti, povezivanju sa drugima, jer je jedino izlazak iz okvira ličnog put ka razvijanju saosećanja.

Literatura

- Blind, M. (2014). *George Eliot*. Portland: The Floating Press.
- Chapman, R. (1968). *The Victorian Debate: English Literature and Society 1823–1901*. London: Trinity Press.
- Dolin, T. (2005). *Authors in Context: George Eliot*. Oxford: Oxford UP.
- Eliot, G. (1856). The natural history of German life. *Westminster Review*, LXVI, 51–79.
- Eliot, G. (1963). *Essays of George Eliot* (T. Pinney, Ed.). New York: Columbia UP.
- Eliot, G. (1985). *Selections from George Eliot's Letters* (G. S. Haight, Ed.). London: Yale UP.
- Ermarth, E. (1985). George Eliot's conception of sympathy. *Nineteenth-Century Fiction*, 40(1), 23–42.
- Epstein Nord, D. (2018). George Eliot and John Everett Millais: The ethics and aesthetics of Realism. *Victorian Studies*, 60(3), 361–389.
- Gatens, M. (2013). Philosophy. In M. Harris (Ed.), *George Eliot in Context* (pp. 214–222). Cambridge: Cambridge UP.
- Greiner, R. (2009). Adam Smith, George Eliot and the realist novel. *Narrative*, 17(3), 299–311.
- Greiner, R. (2012). *Sympathetic Realism in Nineteenth-Century British Fiction*. Baltimore: The Johns Hopkins UP.
- Hanlon, B. L. (1983). *Supporting characters and rural communities in the novels of George Eliot and Thomas Hardy* (unpublished doctoral dissertation). The Ohio State University, Columbus.
- He, D. (2000). *Reconstructions of the rural homeland in novels by Thomas Hardy, Shen Congwen, and Mo Yan* (unpublished doctoral dissertation). British Columbia University, Vancouver.
- Henry, N. (2008). *The Cambridge Introduction to George Eliot*. Cambridge: Cambridge UP.
- Levine, G. (1969). Determinism and responsibility in the works of George Eliot. In S. Kumar (Ed.), *British Victorian Literature: Recent Reevaluations* (pp. 215–242). New York: New York UP.
- Levine, G. (1983). *The Realistic Imagination: English Fiction from Frankenstein to Lady Chatterly*. Chicago: Chicago UP.
- Levine, G. (2001). *The Cambridge Companion to George Eliot*. Cambridge: Cambridge UP.
- Levine, G. (2008). *Realism, Ethics and Secularism: Essays on Victorian Literature and Science*. Cambridge: Cambridge UP.

- Mann, K. (1980). George Eliot and Wordsworth: The power of sound and the power of mind. *Studies in English Literature, 1500–1900*, 20(4), 675–694.
- Parveen, R. (2018). George Eliot's realistic representation of life in Adam Bede. *Phenomenal Literature*, 3(1), 162–172.
- Puhalo, D. (2003). *Istorija engleske književnosti XVIII veka i romantizma (1700–1832)* (7. izd.). Beograd: Trebnik.
- Pyle, F. (1993). A novel sympathy: The imagination of community in George Eliot. *NOVEL: A Forum on Fiction*, 27(1), 5–23.
- Shires, L. (2003). The aesthetics of the Victorian novel: Form, subjectivity, ideology. In D. Deirdre (Ed.), *The Cambridge Companion to the Victorian Novel* (pp. 61–76). Cambridge: Cambridge UP.
- Smith, A. (2002). *The Theory of Moral Sentiments* (R. Haakonssen, Ed.). Cambridge: Cambridge UP.
- Wierda Rowland, A. (2012). *Romanticism and Childhood: The Infantilization of British Literary Culture*. Cambridge: Cambridge UP.
- Wilkes, J. (2013). Romanticism. In M. Harris (Ed.), *George Eliot in Context* (pp. 248–255). Cambridge: Cambridge UP.
- Елиот, Џ. (1957). *Адам Бид* (Ч. Петровић, прев.). Београд: Издавачко предузеће „Рад“.
- [Eliot, Dž. (1957). *Adam Bid* (Č. Petrović, prev.). Beograd: Izdavačko preduzeće „Rad“]
- Елиот, Џ. (1964). *Воденица на Флоси* (А. Николић, прев.). Београд: Народна књига.
- [Eliot, Dž. (1964). *Vodeniца na Flosi* (A. Nikolić, prev.). Beograd: Narodna knjiga]

Nataša V. Ninčetiović

Summary

GEORGE ELIOT BETWEEN REALISM AND ROMANTICISM

The starting point of this research is the hypothesis that the artistic concept of George Eliot, although realistic in its essence, contains numerous characteristics of Romanticism. Relying on the claims of the writer herself, as well as on the attitudes of critics such as George Levine, the first part of the article explains all the characteristics of Eliot's oeuvre that are realistic. The realism of George Eliot is self-conscious, psychological and moral. Although the aim of realists was to depict reality objectively and impartially, most of the writers were aware that such an ideal was unattainable. Eliot claimed that for the very reason that unmediated representation of reality was impossible, it should be the highest ethical imperative of a novelist. The purpose of this article is to demonstrate that, apart from Realism, Romanticism had a significant impact on the literary creation of George Eliot. Speaking of French Romanticism, the most noticeable influence is that of Jean-Jacques Rousseau, whereas the German Romanticists Eliot held in high esteem were Friedrich Schiller and Johann Wolfgang von Goethe. As far as

English Romanticists are concerned, Walter Scott and George Gordon Byron had some impact on Eliot. Still, the Romanticist who profoundly influenced Eliot's concept of art is William Wordsworth. By means of clarifying the parallels between George Eliot and Wordsworth, we come to the conclusion that Eliot's fiction is original and cannot be characterised as thoroughly realistic. As her oeuvre marks a shift towards the interior life of characters, the implication is that it is partly subjective. Similarly to Wordsworth, Eliot was nostalgic for the past, pre-industrial period, when the community was more stable. Moreover, there is an analogy when it comes to attitude towards memory, as well as glorification of the child as an embodiment of the natural condition of man.

Key words:

George Eliot, literary method, Realism, Romanticism, William Wordsworth